

ATSAKINGO VARTOJIMO RAIŠKA LIETUVOS AKADEMINIO JAUNIMO TARPE MAISTO PRODUKTŲ VARTOJIMO ATVEJU

Rasa Bartkutė, Vitalija Skėruvienė, Aušra Arminienė, Valdemaras Makutėnas

Kauno kolegija

Anotacija. Apie darnų vystymąsi kalbama jau ne pirmą dešimtmetį. Darnus vystymasis neatsiejamas nuo žmonijos atsakingumo, sąmoningumo. Viena iš itin jautrių darnaus vystymosi tikslų pasiekimo sričių – tai atsakingas vartojimas. Ypatingai svarbus yra atsakingas maisto produktų vartojimas. Reikėtų pastebėti, kad kol viena žmonijos dalis susiduria su maisto švaistymo problemomis, kita žmonijos dalis išgyvena badą (Darnaus vystymosi tikslų įgyvendinimo atskaita, 2023). Statistiniai duomenys rodo, kad dideli kiekiai maisto produktų yra tiesiog iššvaistomi. Šiuo straipsniu siekiama vystyti atsakingo vartojimo mokslinį diskursą Lietuvoje, suvokiant atsakingo vartojimo svarbą ir būtinybę klimato kaitos bei darnaus vystymosi tikslų įgyvendinimo kontekste. Šiame straipsnyje atsakingas maisto vartojimas traktuojamas kaip toks maisto produktų vartojimas, kuris mažina aplinkos problemas (taršą, vandens vartojimą ir kt.), užtikrina maisto švaistymo mažinimą. Tai toks vartojimas, kuris mažina išlaidas, siejasi su socialine atsakomybe, palaiko darnų žemės ūkį. Straipsnio tikslas – ištirti Lietuvos akademinio jaunimo požiūrį į atsakingą maisto produktų vartojimą. Taikytas empirinio tyrimo metodas – kiekybinis tyrimas – anketinė apklausa (internetu). Tyrimo metu buvo apklausti 477 respondentai. Gauti tyrimo duomenys rodo, kad galima pastebėti teigiamus poslinkius socialiniame bei asmeniniame gyvenime, sietinus su atsakingu maisto produktų vartojimu tarp Lietuvos akademinio jaunimo. Tai būtų augantis sąmoningumas ir nusiteikimas atsakingai rūšiuoti maisto atliekas, keisti savo gyvenimo būdą siekiant mažiau švaistyti maisto produktus, mažiau jo išmesti. Vis tik, esmine maisto pasirinkimo sąlyga išlieka maisto produktų kaina, o atsakingo maisto vartojimo konstrukčiai – tokie kaip ekologiškumas, vietinių ūkininkų palaikymas, perdirbamos pakuotės, dėmesys žemės ūkyje bei maisto gamyboje dirbančių darbuotojų sąlygoms – yra pakankamai menki. Tolimesni atsakingo maisto vartojimo tyrimai turėtų apimti ir šiame straipsnyje išsamiai neanalizuotus atsakingo maisto vartojimo ir visuomenės sveikatos bei ekonomiško namų ūkyje mažinant maisto išmetimą klausimus.

Reikšminiai žodžiai: darnus vystymasis, atsakingas vartojimas, Lietuvos akademinis jaunimas

Įvadas

2015 metais Jungtinių tautų organizacija patvirtino 17 darnaus vystymosi tikslų (United Nations, 2015). Vienas iš šių tikslų yra atsakingas vartojimas ir gamyba (Sustainable development Goals, 2023). Jungtinių tautų organizacijos (JTO) darnaus vystymosi tikslų įgyvendinimo ataskaitoje (2023) pažymima, kad nors 828 mln. žmonių 2021 metais išgyveno badą, 13,2 proc. pasaulio maisto buvo prarasta derliaus nuėmimo bei tiekimo grandinėje, dar 17 proc. maisto buvo tiesiog iššvaistyta namų ūkių, maitinimo įstaigų bei mažmeninės prekybos srityse. Taip pat pažymima, kad šie duomenys nepilnai atspindi realią situaciją, skaičiai gali būti ir didesni. Dėl tokio maisto švaistymo kasmet susidaro apie 120 kg atliekų vienam gyventojui. Ataskaitoje teigiama, kad kuo skubiau būtina kurti realiai veikiančią maisto švaistymo reguliavimo politiką, edukuoti pasaulio gyventojus, ugdyti atsakingo vartojimo įpročius. Remiantis statistikos portalo „Statista“ duomenimis, Europos Sąjungos (ES) gyventojams 2020 m. vidutiniškai teko 130 kg maisto atliekų (The Scale of Food Waste in Europe, 2023). Lietuvos gyventojams vidutiniškai teko 137 kg maisto atliekų. Šie skaičiai rodo, kad susiduriama su maisto švaistymo problema, kuriai suvaldyti reikia veikiančių strategijų. Švaistomi ne tik maisto produktai.

Europos komisijos (EK) darnios ir žiedinės tekstilės strategijoje nurodoma, kad kasmet ES yra išmetama apie 5 mln. tonų tekstilės gaminių, o tai sudaro apie 12 kg vienam gyventojui (Environment, 2022). Tik 1 proc. tekstilės gaminių yra perdirbama ir panaudojama toliau. Šie skaičiai rodo, kad atsakingas vartojimas yra būtinas siekiant darnaus vystymosi tikslų įgyvendinimo. ES reaguodama į maisto bei drabužių švaistymą bei atliekų susidarymą per pastaruosius 5 metus priėmė daug direktyvų, liečiančių atsakingą vartojimą bei gamybą. Galima paminėti kelias svarbiausias. Europos komisijos direktyva dėl vartotojų teisių ir žaliojo smegenų plovimo (European Commission, 2022). Europos komisijos direktyva dėl vartotojų teisių (European Commission, 2020). Šioje direktyvoje nurodoma, kad svarbu užtikrinti santykį tarp gamintojo ir vartotojo. Vartotojas turi būti informuojamas apie gaminio ilgaamžiškumą, perdirbimo galimybes ir pan. 2020 metais EK papildė ir adaptavo naują žiedinės ekonomikos veiksmų planą (European Commission, 2020). Taip pat siekiama užtikrinti tokius pokyčius, kurie vestų Europą prie pirmo aplinkai ir klimatui neutralaus kontinento 2050 metais (The European Green Deal, 2020). Visi dokumentai, direktyvos, sietinos su darniu vystymusi iš

esmės, sietini ir su vartojimo pokyčiais. Perėjimas prie aplinkai draugiško transporto naudojimo, naudojimas visuomeniniu transportu, maisto, drabužių pirkimo ir naudojimo įpročiai, rūšiavimo įpročiai taip pat labai svarbios dedamosios, galinčios ir turinčios ženkliai prisidėti prie darnaus vystymosi tikslų įgyvendinimo. Nekalbant apie 12 darnaus vystymosi tikslą „atsakingas vartojimas ir gamyba“ atskirai. Svarbu paminėti tai, kad minėtuose dokumentuose didelis dėmesys skiriamas ne tik vartotojams, tačiau ir gamintojams, suvokiant būtinybę keisti gamybos apimtis ir būdus, pereinant prie žiedinės ekonomikos kaip draugiškesnės ir klimatui palankesnės gamybos sistemos. Atsižvelgiant į aptartus statistinius duomenis bei dokumentus, teigtina, kad labai svarbu tirti vartojimo praktikas, suvokiant vartojimo praktikų svarbą siekiant ilgalaikių darnaus vystymosi tikslų įgyvendinimo bei ugdant vartotojų gyvenimo būdo keitimo įpročius, įgalinančius tapti atsakingu vartotoju. Vartojimo praktikos – tai visuma vartotojų, individų veiksmų, apimančių vartotojo elgseną, gyvenimo būdą, atliekų rūšiavimą, kitus veiksmus, susijusius su vartojimu. Tai taip pat sietina su vartotojų nuostatomis klimato kaitos bei darnaus vystymosi atžvilgiu.

Atsakingas vartojimas itin dažnai analizuojamas įvairiuose kontekstuose: tai marketingo tyrimai, apimantys atsakingo vartotojo elgseną (Figueroa-García ir kt., 2018; Wu ir kt., 2013), dalijimosi ekonomika ir atsakingo vartojimo elgsena, sietina su gyvenimo būdu (Matharu ir kt., 2021; Liu ir kt., 2017). Atliktas bibliometrinis tyrimas atskleidė, kad atsakingas vartojimas yra tiriamas labai skirtingų mokslų atstovų akcentuojant skirtingus tyrimo aspektus. Reiktų pastebėti tai, kad Lietuvoje atsakingo vartojimo mokslinio diskurso vystymo stokojama. Teigtina, kad atsakingas vartojimas tampa svarbiu siekiu norint spręsti aplinkos, ekonomikos ir socialinius iššūkius, kuriuos kelia dabartiniai vartojimo modeliai. Atsakingas vartojimas svarbus ir klimato kaitos kontekste, siekiant valdyti nesaikingą išteklių vartojimą, socialinę nelygybę, norint užtikrinti tiek dabarties, tiek ir ateities kartų gerovę.

Šiuo straipsniu siekiama vystyti atsakingo vartojimo mokslinį diskursą Lietuvoje, suvokiant atsakingo vartojimo svarbą ir būtinybę klimato kaitos bei darnaus vystymosi tikslų įgyvendinimo kontekste.

Tyrimo objektas – Lietuvos akademinio jaunimo požiūris į atsakingą maisto produktų vartojimą.

Straipsnio tikslas – ištirti Lietuvos akademinio jaunimo požiūrį į atsakingą maisto produktų vartojimą.

Tyrimo uždaviniai:

1. teoriniame lygmenyje identifikuoti maisto produkto atsakingo vartojimo praktikas bendroje mokslinėje diskusijoje apie darnų vartojimą;
2. empiriniu tyrimu nustatyti Lietuvos akademinio jaunimo nuostatas, susijusias su atsakingu maisto vartojimu.

Tyrimo metodai: dokumentų ir mokslinės literatūros analizė, empirinio tyrimo metodas – anketinė apklausa.

Atsakingas maisto vartojimas: problemos, iššūkiai ir tyrimų kryptys

Pradedant analizuoti atsakingo vartojimo sampratą bei siekiant apibrėžti tyrimų kryptis, pravartu akcentuoti tai, kad vartojimas nėra tik individualaus vartotojo dilema. Tai ir gamintojų bei prekių ir paslaugų pardavėjų dilema (Wang ir kt., 2019; Azapagic ir kt., 2016). Jungtinių Tautų aplinkos programoje atsakingas vartojimas apibūdinamas kaip toks vartojimas, kuris tenkina pagrindinius poreikius bei užtikrina geresnę gyvenimo kokybę kartu sumažinant gamtos išteklių ir toksiškų medžiagų vartojimą, taip pat atliekų ir teršalų išmetimą per visą produkto gyvavimo ciklą. Tai toks vartojimas, kuris nekelia pavojus ateities kartų poreikiams. Atsakingas vartojimas siejamas su trimis esminiais aspektais: 1) supančios natūralios aplinkos blogėjimo atsiejimu nuo ekonomikos; 2) gyvenimo ciklo mąstymo taikymu (tai susiję su tvaraus išteklių valdymo didinimu ir išteklių veiksmingumu tiek gamybos, tiek vartojimo etapuose, įskaitant išteklių gavybą, tarpinių žaliavų gamybą, platinimą, rinkodarą, naudojimą, atliekų šalinimą ir pakartotinį produktų ir paslaugų naudojimą); 3) besivystančių šalių ribotų galimybių „įveikimu“ kovojant su badu, diegiant mažiau taršias technologijas bei inovacijas, kuriant naujas darbo vietas (United Nations environment programme (2024), Geiger ir kt. (2018) atsakingą vartojimą sieja su individo atsakomybe ir ilgalaikių individualaus vartojimo pasekmių aplinkai suvokimu).

Fischer ir kt. (2023) atsakingą individualų vartojimą aiškina susiejant tai su ekologiniu pėdsaku ir teigia, kad atsakingas vartojimas reiškia, kad ekologinis pėdsakas nėra didesnis už atitinkamą biologinį pajėgumą. Kitaip tariant, atsakingas vartojimas susiejamas su lokacija.

Atsakingas vartojimas – tai ir pagarba gamtos riboms. Nustatant ekologinį pėdsaką yra tiriama, ar vartotojai konkrečioje vietovėje (šalyje, valstybėje) neviršija daugiau išteklių, nei natūraliai tų išteklių pagamina pati vietovė, ar nesukuriama daugiau atliekų nei tam tikras plotas gali sugerti. Jeigu šios ribos yra viršijamos, konstatuojama, kad tam tikroje vietovėje vartojama neatsakingai. Vertinant ekologinį pėdsaką ir žemės

biopajėgumus, 2022 metais pasauliui reikėjo 1,71 papildomos žemės dydžio planetos. Europos Sąjungai tuo pačiu laikotarpiu – 3,08 žemės dydžių (Global Footprint Network, 2024).

Europos komisijos direktyvoje 2008/98/EC (2023) nurodoma, kad Europos Sąjungoje maistas vartojamas neatsakingai, dideli skaičiai maisto prarandama jį iššvaistant. Iššvaistomo maisto vertė rinkoje per metus siekia 132 milijardus eurų.

Genova ir Allegretti (2024) teigia, kad atsakingas maisto vartojimas yra itin aktuali tyrimams tematika, kadangi maisto vartojimo kultūra yra labai skirtinga, o vartotojas dažniausiai domisi tik maisto produktų gamyba bei susidarančiomis maisto atliekomis, bet ne visa maisto gamybos grandine, kuri apima ir sąžiningą prekybą, lygias galimybes, kitus svarbius darniam vystymuisi aspektus. Reisch ir kt. (2013) manymu, apibūdinti, kas yra atsakingas maisto vartojimas, sudėtinga dėl vis didėjančios industrializacijos ir globalizacijos būtent maisto gamybos srityje. Augantys kiekiai perdirbto maisto, ilgos logistinės maisto gabenimo grandinės, besikeičiantys maisto vartojimo įpročiai lemia tai, kad atsakingas maisto produktų vartojimas tampa augančia problema (Feldmann ir kt., 2015; Flaherty ir kt., 2018) teigia, kad maisto vartojimas iš esmės praranda savo funkcinį vaidmenį – patenkinti alkį, išgyventi ir tampa naujų skonių, mados, naujų kultūrų pažinimo priemone. Taip pat formuojasi maisto vartojimo, gyvenimo būdo įpročiai, kurie ne visuomet siejami su atsakingu maisto vartojimu. Populiarėja maisto išsinešimo paslaugos, kurios siejamos su augančiu vienkartinį indų naudojimu, o taip pat su prasta maisto atliekų rūšiavimo kultūra.

Atsakingo vartojimo tyrėjai Chauhan ir Sagar (2021) kalba ne tik apie tai, kad atsakingas vartojimas (ar tai būtų maisto produktai, ar bet kuris kitas produktas) – labai sudėtinga daugiadimensinė sąvoka, o atsakingo vartojimo tyrinėjimams būtinas holistinis požiūris į vartojimą apskritai. Vartotojas šiandien susiduria su dilema, ar per vartojimą išreikšti save, sieti vartojimą su materializmu, ar rinktis darnų, atsakingą vartojimo modelį (Hurst ir kt., 2013; Furchheim ir kt., 2020).

Markauskaitė-Rūtelionė (2022) atliko sisteminių mokslinės literatūros analizę, tirdamos vartotojų materialistinės ir žaliosios pasaulėžiūros konfliktą, bei nustatė, kad iš esmės, vartotojas išgyvena tam tikrą diskomfortą, patiria vertybinį konfliktą. Viena vertus, materialumas skatina vartoti daug ir intensyviai. Kita vertus, darnaus vystymosi siekiai, klimato kaita, socialinė atsakomybė skatina rinktis atsakingai. Minėtų autorių požiūriu, vartotojams lengviau pasirinkti tam tikrą vartojimo modelį, artėjantį link atsakingo vartojimo, gali padėti turima informacija, neatsakingo vartojimo pasekmių žinojimas ir suvokimas.

Iš esmės, kalbant apie atsakingą vartojimą, galima išskirti kelias tyrimams svarbias sritis, kurios šiandien suvokiamos kaip probleminės, kalbant apie atsakingo vartojimo įgalinimą:

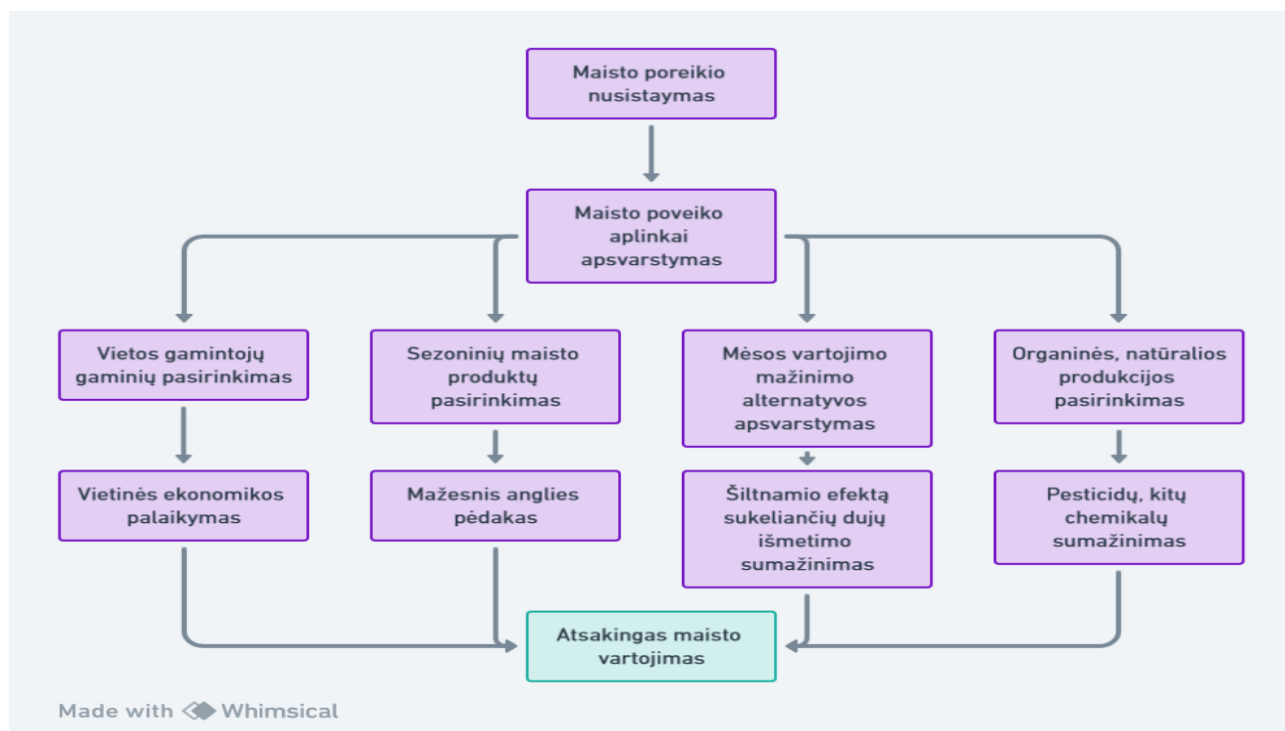
- Maisto švaistymo mažinimas: maisto ir žemės ūkio organizacijos (FAO) duomenimis, kasmet pasaulyje prarandama arba iššvaistoma maždaug trečdalis viso žmonėms vartoti skirto maisto (FAO, 2019). Tai ne tik reiškia didelius ekonominius nuostolius, bet ir prisideda prie šiltnamio efektą sukeliančių dujų išmetimo ir aplinkos blogėjimo (Stenmarck ir kt., 2016). Sumažindami maisto švaistymą taikydami geresnę gamybos praktiką, paskirstymo sistemas ir vartotojų elgesį, galime sumažinti maisto vartojimo poveikį aplinkai. Aschemann-Witzel ir kt. (2015) atliktas tyrimas parodė, kad maisto švaistymo mažinimas priklauso nuo vartotojų motyvacijos, kuriai įtaką daro bendras kultūrinis ir aplinkos kontekstas. O taip pat darnaus vystymosi, klimato kaitos problemų suvokimas. Aplinkos kontekstas apima maisto produktais prekiaujančių mažmenininkų įsitraukimą į darnų vystymąsi (pradedant produktų pakuotėmis, tiekimo grandinių pasirinkimais, rinkodaros priemonių pasirinkimu, komunikacijos strategijomis). Individualiame lygmenyje, siekiant užkirsti kelią maisto švaistymui, svarbūs šeimos, artimiausios aplinkos normos, įpročiai. Svarbi ir kultūrinė aplinka, kuriai būdingas tam tikras kultūrinis požiūris į maistą, maisto produktų kaupimą, valgymą apskritai. Autoriai išskiria ir makroaplinkos kontekstą, kuris apima maisto produktų ženklumą, saugos instrukcijas, maisto atliekų rūšiavimą.
- Vietos maisto gamintojų ir darnaus (ekologiško) žemės ūkio rėmimas: vietos ir tvaraus žemės ūkio praktikos rėmimas gali padėti sumažinti maisto gamybos poveikį aplinkai, kartu skatinant bendruomenės socialinį kapitalą ir vietos ekonominį vystymąsi (Harmayani ir kt., 2017). Žurnale *Agriculture, Ecosystems & Environment* (2016) paskelbti tyrimai rodo, kad tvari žemės ūkio praktika, tokia kaip ekologinis ūkininkavimas ir agroekologija, gali pagerinti dirvožemio sveikatą, biologinę įvairovę ir ekosistemų atsparumą (Guillaumie ir kt., 2023). Pirkdami maistą iš vietinių ūkininkų ir gamintojų, vartotojai gali sumažinti transportavimo išmetamų teršalų kiekį, susijusį su maisto myliomis, ir remti aplinką, tausojančią ūkininkavimo praktiką.
- Vartotojų informuotumas ir švietimas atlieka esminį vaidmenį skatinant tvarų maisto vartojimą (Gisslevik, 2018). Azzurra ir kt. (2019) ir Furchheim ir kt. (2020) atlikti tyrimai rodo, kad vartotojų informuotumas bei švietimas darnaus vystymosi klausimais lemia ir vartotojų požiūrį į atsakingą maisto vartojimą taip pat (Bradley, 2019). Vartotojų švietimas ir informuotumas įgalina asmenis priimti pagrįstus, naujus sprendimus dėl vartojamo maisto. Suprasdami skirtingų maisto produktų pasirinkimų poveikį aplinkai, socialiniam

kontekstui, sveikatai, vartotojai gali teikti pirmenybę darniems pasirinkimams, atitinkantiems jų vertybes ir pageidavimus. Būtent informuotumo dėka vartotojai sužino apie darnių maisto produktų ženklimą, todėl ima rinktis produktus, kurie pažymėti kaip darnūs, ekologiški. Tai sietina ir su maisto švaistymu, vartotojams pradėdant planuoti maisto kiekio pirkimą, atsakingai rūšiuojant maisto atliekas, imantis kitų atsakingo maisto vartojimo veiksmų.

Apibendrinant, galima teigti, kad atsakingas maisto vartojimas apima daug dedamųjų. Tai ir vartotojo sąmoningumas, žinios, informuotumas, individualus pasirinkimas, darnaus vystymosi siekių suvokimas, kultūriniai veiksniai bei daugelis kitų dedamųjų.

Iš esmės vartotojo daromus pasirinkimus, kurie veda link atsakingo maisto vartojimo, galima pavaizduoti kaip tam tikrą procesą, kuris prasideda nuo maisto poreikio nustatymo. Maisto poreikis dažnai siejamas su individo disponuojamomis pajamomis ir galimybe skirti tam tikrą pinigų sumą tam tikriems maisto produktams. Tačiau tai gali sietis ir su valgymo įpročiais. Nustačius (nusistačius) maisto poreikio dydį, apsvarstomas maisto poveikis aplinkai. Tai gali apimti ir tokius dalykus kaip maisto pakuotė, maisto ženklimas. Tačiau dažniausiai apsvarstomos alternatyvos, siekiant atsakingo maisto vartojimo turėtų būti vietinių maisto gamintojų produkcijos pasirinkimas, sezoninių maisto produktų pasirinkimas, mėsos produktų vartojimo mažinimo alternatyvų įvertinimas bei natūralios, organinės, ekologiškos produkcijos pasirinkimas. Visi šie pasirinkimai logiškai siejami su gebėjimu bei noru palaikyti vietinę ekonomiką, palikti mažesnę CO₂ kiekį, prisidėti prie šiltnamio efektą sukeliančių dujų mažinimo bei pesticidų, kitų žemės ūkyje naudojamų cheminių medžiagų mažinimo. Į procesinį atsakingo maisto vartojimo modelį nebuvo įtrauktas rūšiavimas ir maisto atliekų tvarkymas. Šis veiksnys nebuvo įtrauktas atsižvelgiant į tyrimo tematiką bei tyrimo tikslą.

Modelis orientuotas į hipotetinį atsakingo vartojimo procesą, neapimant ir kitų dedamųjų, tokių kaip maisto mažmeninio pasirinkimas, socialinė atsakomybė, kiti veiksniai (žr. pav. Nr. 1).

1 pav. Procesinis požiūris į atsakingą maisto vartojimą (sudaryta autorių)

Aptarus atsakingo vartojimo procesinį modelį, buvo siekiama išskirti ir sugrupuoti mokslinėje literatūroje analizuojamus veiksniai, kurie daro poveikį atsakingam maisto vartojimui. Remiantis Geiger ir kt. (2018), Aschemann-Witzel ir kt. (2015), Azzurra ir kt. (2019), Feldmann ir Hamm (2015) bei kt., buvo nustatyta, kad esminiai veiksniai, kurie daro įtaką atsakingam maisto vartojimui, grupuoti į aplinkos, ekonominius, socialinius ir asmeninius veiksniai. Aplinkos, ekonominiai ir socialiniai veiksniai tradiciškai yra skiriami kaip pagrindinės darnaus vystymosi dedamosios. Kalbant ir analizuojant vartojimo praktikas, pravartu išskirti ir asmeninius veiksniai, darančius poveikį atsakingam maisto vartojimui.

Asmeniniai veiksniai, darantys poveikį atsakingo vartojimo pasirinkimui, remiantis šiame straipsnyje analizuota mokslinė literatūra, suskirstyti į asmeninius, arba *ego* veiksniai – tokius kaip požiūris į sveiką gyvenimo būdą, sveiką mitybą, etinį gyvūnų gerovės palaikymą, asmeninius įsitikinimus ir elgesio normas.

Taipogi į veiksnius, sietinus su darnaus vystymosi suvokimu: a) aplinkos veiksnius kaip klimato kaitos problemos suvokimą, bioįvairovės išsaugojimą, vandens išteklių išsaugojimą, rūšiavimą vardan aplinkos gerovės; b) ekonominius veiksnius kaip darnių produktų kainos mokėjimą *versus* įprastinius produktus, valdžios subsidijų darniam žemės ūkiui palaikymą, darnių produktų pasiūlos ir paklausos rinkoje kaitą, teikiant pirmenybę darniems produktams; c) socialinius veiksnius kaip kultūrinės normas ir vertybes, socialinį sąmoningumą didinančių priemonių visumą, bendruomenės paramą vietiniam žemės ūkiui.

Apibendrinant galima teigti, kad atsakingas vartojimas ne tik sudėtinga, daug kintamųjų apimanti sąvoka. Pravartu pažymėti ir tai, kad tyrėjai naudoja skirtingus mokslinius apibrėžimus. Tai darnus vartojimas, ekologinis vartojimas, žaliasis vartojimas ir t. t. Iš esmės jau skirtingos apibrėžtys, kurios išlaiko tą patį ar neženkliai varijuojantį pačios sąvokos kontekstą, įneša neaiškumą į mokslinę diskusiją apie tai, yra atsakingas vartojimas. Vis tik problematika slypi netgi ne skirtingose atsakingo vartojimo apibrėžtyse, o problemos tyrimo lauke. Atlikta mokslinės literatūros analizė parodė, kad būtina siaurinti tyrimo lauką, siekiant identifikuoti tam tikrą vartojimo pasireiškimą. Šiame straipsnyje buvo apsiribota atsakingu maisto produktų vartojimu, kurio problematika teoriniame lygmenyje susieta su asmeniniais arba *ego* ir darnaus vystymosi veiksniais.

Atsakingo maisto produktų vartojimo raiška Lietuvos akademinio tarp jaunimo. Tyrimo metodika, rezultatai

Tyrimo metodika. Empirinis kiekybinis tyrimas buvo vykdomas 2024 metų vasario mėnesį. Tyrimo metu buvo apklausti 477 Lietuvos akademinio jaunimo atstovai. Akademinis jaunimas – tai studijuojantys 18–29 metų asmenys. Apklaustųjų skaičius leidžia teigti, kad tyrimo duomenys imties požiūriu yra reprezentatyvūs. Empirinio tyrimo tikslas buvo nustatyti Lietuvos akademinio jaunimo nuostatas, susijusias su atsakingu maisto vartojimu. Pagrindiniai klausimyno klausimai buvo sudaryti naudojant 5 balų Likerto skalę, respondentų socialinių demografinių charakteristikų identifikavimui naudoti uždari klausimai. Darniam elgesiui įvertinti parinkti teiginiai apėmė aplinkos, socialinius bei ekonominius teiginius (susiejant tai su darnaus vystymosi dimensijomis). Apsisprendimui pirkti tam tikrus maisto produktus įvertinti buvo naudojami tokie galimi pasirinkimai kaip kaina, kokybė, maisto produkto gamybos lokacija, ekologiškumas ir kiti. Teiginiai formuoti atsižvelgiant į kitų tyrėjų vykdytus tyrimus: Chauhan ir Sagar (2021), Pocol ir kt. (2020), Geiger ir kt. (2018), Feldmann ir Hamm (2015) bei kt.

Tyrimo rezultatų aptarimas. Kaip tiriamieji pagal tirtas socialines demografines charakteristikas pasiskirstė, žiūrėti lentelėje Nr. 1.

1 lentelė. Tiriamųjų pasiskirstymas pagal socialines demografines charakteristikas (sudaryta autorių)

Respondentų amžius	
18–20	37 proc.
21–23	31 proc.
Daugiau nei 23	32 proc.
Respondentų lytis	
Vyras	32 proc.
Moteris	67 proc.
Kita, nenoriu nurodyti	1 proc.
Mėnesinės disponuojamos pajamos	
Iki 400 Eur	35 proc.
401–800 Eur	21 proc.
801–1000 Eur	20 proc.
1001 ir daugiau Eur	25 proc.

Pagal išskirtas amžiaus grupes respondentai pasiskirstė labai panašiai, nors daugiausia, tai yra 37 proc. tiriamųjų, priklausė 18–20 metų akademiniam Lietuvos jaunimui. Dauguma tyrimo dalyvių – moterys (67 proc.). Analizuojant tiriamųjų pasiskirstymą pagal disponuojamas mėnesio pajamas, buvo nustatyta, kad didžioji dalis, t. y. 35 proc. disponuoja asmeninėmis mėnesio pajamomis iki 400 Eur. 21 proc. respondentų tyrimo metu disponavo mėnesinėmis pajamomis nuo 401 Eur iki 800 Eur. 20 proc. teigė disponuojantys pajamomis nuo 801 Eur iki 1000 Eur ir 25 proc. teigė disponuojantys 1001 Eur ir didesnėmis pajamomis.

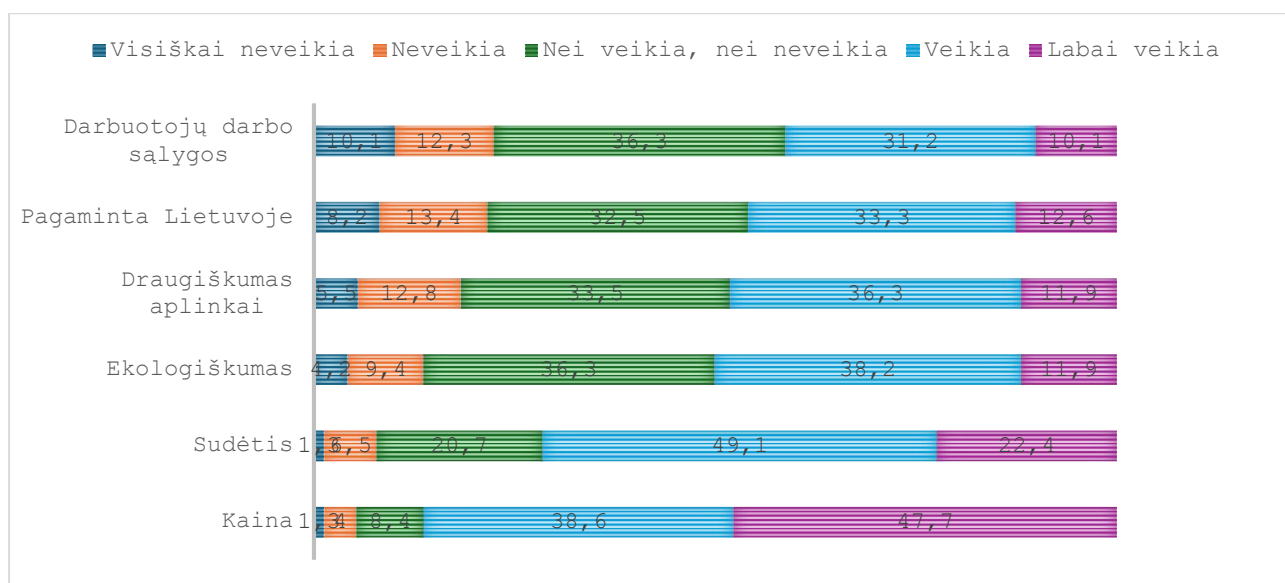
Buvo siekiama nustatyti respondentų disponuojamų mėnesinių pajamų ryšį su amžiumi. Statistiniai rodikliai pateikiami lentelėje Nr. 2.

2 lentelė. Disponuojamų mėnesio pajamų pasiskirstymas pagal amžiaus kategorijas (proc.) (sudaryta autorių)

Pajamos €	Amžius		
	18–20	21–23	Daugiau nei 23
Iki 400	60,11	31,97	9,87
401–800	24,16	23,81	11,87
801–1000	7,30	23,81	30,92
1001 ir daugiau	8,43	20,41	47,37

Šie duomenys rodo didėjančią pajamų augimo tendenciją, siejant tai su amžiumi. Amžiaus kategorijoje „daugiau nei 23 metai“ beveik pusė respondentų (47,37 proc.) teigia disponuojantys aukščiausiomis tyrimo metu išskirtomis pajamomis.

Tyrimo metu buvo siekiama nustatyti, kas ir kaip stipriai veikia bei nulemia apsisprendimą pirkti, respondentams perkant maisto produktus (žr. pav. Nr. 2).

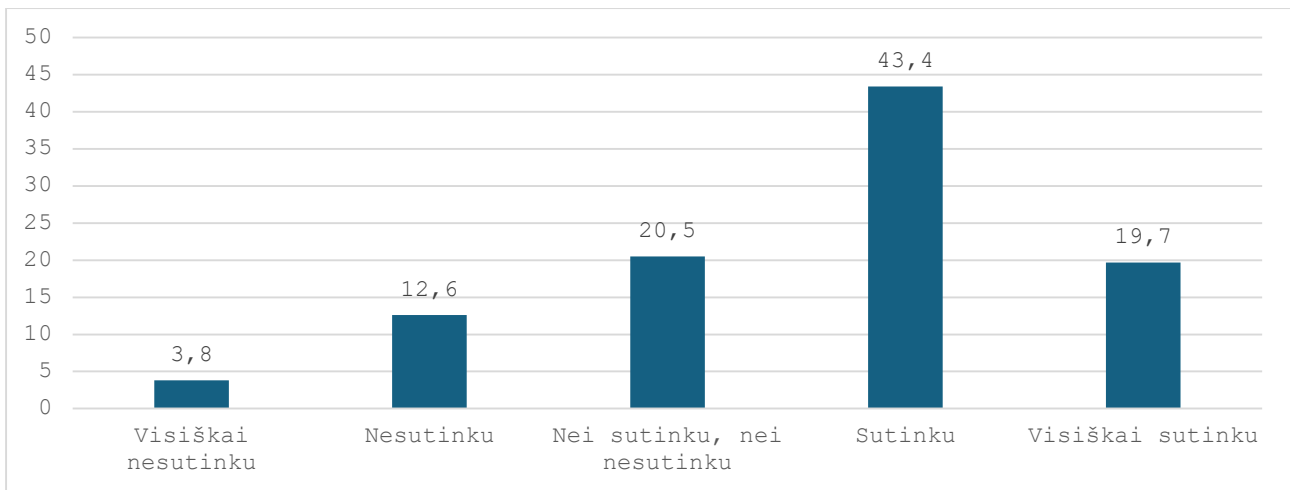
2 pav. Maisto pirkimui poveikį darantys veiksniai (sudaryta autorių)

Labiausiai apsisprendimą įsigyti maisto produktus lemia kaina (47,7 proc.) bei maisto produkto sudėtis (22,4 proc.). Darnaus maisto produktų vartojimo veiksniai tiriamųjų vertinami labai panašiai. 12,6 proc. labai veikia tai, kad produktas pagamintas Lietuvoje. Produkto draugiškumas aplinkai ir ekologiškumas stipriai veikiančiu veiksniumi priimant sprendimą įsigyti maisto produktą yra tik 11,9 proc. respondentams. Darbuotojų darbo sąlygos maisto produkto gamyboje labai svarbiu veiksniumi yra tik 10,1 proc. tiriamųjų. Atliekant analizę, sietiną su veiksniais, kurie yra svarbūs įsigyjant maisto produktus, buvo siekiama nustatyti galimą koreliaciją tarp respondentų pajamų ir veiksnių, įsigyjant maisto produktus, vertinimo. Buvo nustatyta, kad Pirono koreliacijos koeficientas tarp pajamų ir maisto produktų įsigijimui poveikį darančių veiksnių yra 0,4. Tai rodo, kad tarp šių dviejų kintamųjų yra vidutinio stiprumo teigiamas linijinis ryšys. Pajamoms didėjant šiek tiek dažniau yra įvertinamas produkto ekologiškumas, pagaminimo lokacijos, pagaminimo procese dalyvaujančių darbuotojų darbo sąlygos, pakuotės perdirbimas.

Vis tik, galima teigti, kad kaina ir produkto sudėtis yra vieni iš labiausiai maisto pirkimą lemiančių veiksnių.

Kaip parodė atlikta mokslinės literatūros analizė, atsakingas maisto produktų vartojimas tai nėra vien tik maisto produktų įsigijimas. Tai ir maisto produktų atliekų rūšiavimas bendrame rūšiavimo įpročių kontekste.

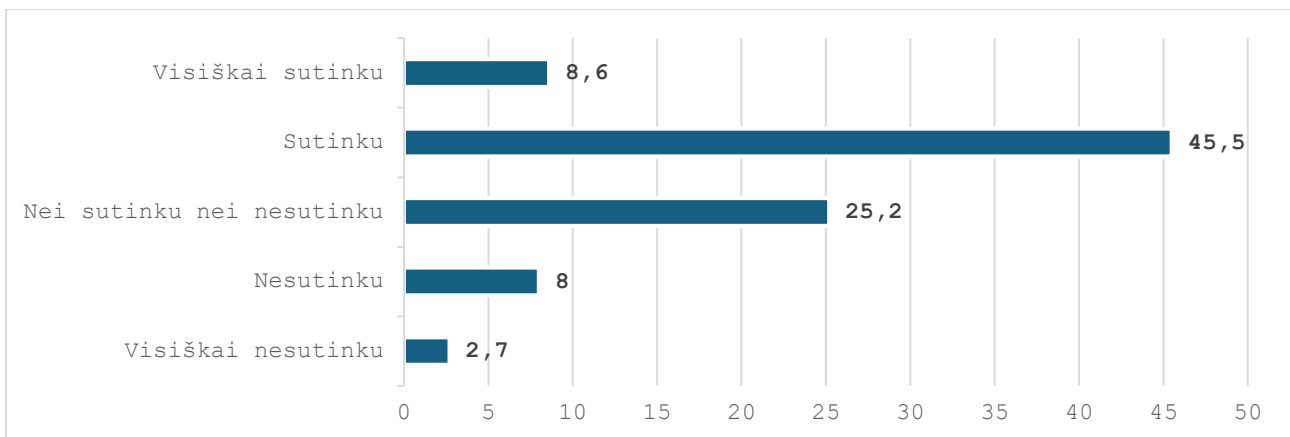
Respondentų buvo prašoma įvertinti savo elgseną 5 balų Likerto skalėje turint omenyje savo elgseną rūšiavimo metu atskiriant maisto produktų atliekas kai tam yra galimybės (gauti duomenys pateikiami 3 paveiksle).

3 pav. Teiginio „kai turiu galimybes, rūšiuodamas atskiriu maisto atliekas“ vertinimas (sudaryta autorių)

Galima matyti, kad maisto atliekų atskyrimas rūšiavimo proceso metu pačių tiriamųjų yra vertinamas kaip svarbus procesas. Daugiau nei pusė visų tyrimo dalyvių (63,1 proc.) teigė, kad rūšiavimo metu atskiria maisto atliekas. 20,5 proc. neišreiškė aiškios pozicijos dėl maisto atliekų atskyrimo rūšiavimo metu. Tikėtina, kad ši dalis tiriamųjų maisto atliekas rūšiuoja fragmentiškai. 16,4 proc. teigė, kad maisto atliekų nerūšiuoja atskirai. Toks gautų duomenų pasiskirstymas leidžia formuluoti prielaidą, kad maisto atliekų rūšiavimas vis dažniau tampa atsakingo vartojimo išraiška tarp akademinio Lietuvos jaunimo.

Tyrimo metu tiriamųjų buvo prašoma įvertinti teiginį „aš pakeičiau asmeninį gyvenimo būdą siekdamas išmesti mažiau maisto, nešvaistyti“ sutinkant arba nesutinkant su šiuo teiginiu 5 balų Likerto skalėje (gauti duomenys pateikiami 4 paveiksle).

4 pav. Teiginio „aš pakeičiau savo asmeninį gyvenimo būdą siekdamas išmesti mažiau maisto, nešvaistyti“ vertinimas (sudaryta autorių)

Taigi, daugiau nei pusė visų tyrimo dalyvių (54,2 proc.) nurodė, kad pakeitė savo gyvenimo būdą siekdami išmesti kuo mažiau maisto, nešvaistyti. Daugiau ne ketvirtis (25,2 proc.) negalėjo atsakyti, ar jiems pavyksta keisti gyvenimo būdą, geriau rūšiuoti maisto atliekas, nešvaistyti maisto produktų. Mažiausia dalis tiriamųjų, t. y. 10,7 proc. teigė, kad nepakeitė savo gyvenimo būdo siekdami mažinti maisto švaistymą bei gerinti maisto atliekų rūšiavimą.

Apibendrinant atlikto tyrimo rezultatus, galima pastebėti teigiamus poslinkius socialiniame bei asmeniniame gyvenime, sietinus su atsakingu maisto produktų vartojimu. Tai būtų augantis sąmoningumas ir nusiteikimas atsakingai rūšiuoti maisto atliekas, keisti savo gyvenimo būdą siekiant mažiau švaistyti maisto produktus, mažiau jo išmesti. Vis tik, esmine maisto pasirinkimo sąlyga išlieka maisto produktų kaina, o atsakingo maisto vartojimo konstruktai – tokie kaip ekologiškumas, vietinių ūkininkų palaikymas, perdirbamos pakuotės, dėmesys žemės ūkyje bei maisto gamyboje dirbančių darbuotojų sąlygoms – pakankamai menki.

Diskusija

Tyrimo rezultatai rodo, kad analizuojant atsakingą vartojimą, būtina siaurinti tyrimo sritį, siekiant aiškiau suvokti tiriamojo reiškinio fenomeną. Atlikus mokslinės literatūros analizę, buvo pasirinkta fokusuoti mokslinį interesą siejant atsakingą vartojimą su maisto produktų vartojimu. Atliktas empirinis tyrimas iš esmės patvirtina anksčiau vykdytų ir šiame straipsnyje analizuotų tyrimų rezultatus. Jaunų vartotojų (tyrimo atveju – Lietuvos akademinio jaunimo) darnaus vystymosi suvokimas bei atsakingumas už aplinką yra didėjantis visame pasaulyje. Tyrimo duomenys atskleidė, kad daugiau nei pusė visų respondentų keičia savo gyvenimo būdą galvodami apie planetos ateitį, siekia mažinti maisto švaistymą, tinkamai rūšiuoti maisto produktų atliekas. Tačiau kartu su šiais pozityviais pokyčiais maisto vartojimo kultūra Lietuvoje nėra aukšta, vertinant tai, kad renkamas pigių maistą labiausiai akcentuojant maisto kainą kaip vieną pagrindinių kriterijų priimant sprendimą dėl maisto produktų įsigijimo, taigi ir vartojimo.

Ateities tyrimai turėtų būti skirti gilesnei analizei, padedančiai nustatyti, kodėl net ir turint aukštesnius finansinius išteklius, Lietuvos akademinis jaunimas pirmenybę teikia maisto produktų kainai. Taip pat reiktų galvoti apie tyrimus, kurie atskleistų, kodėl maisto įsigijimo metu taip mažai dėmesio yra skiriama maisto produktams, sietiniams su atsakingo vartojimo paradigma. Šiame straipsnyje nebuvo analizuotos maisto vartojimo sąsajos su sveikesniu gyvenimo būdu, o taip pat taupymu, ekonomišku, kuomet planuojamas įsigyjamo maisto kiekis padeda sutaupyti namų ūkiui. Tai irgi galėtų būti naujas ateities atsakingo maisto vartojimo tyrimo laukas.

Išvados

1. Mokslinės literatūros, statistinių duomenų analizė atskleidė, kad tam tikras vartojimas, analizuojamas plačiame atsakingo vartojimo kontekste, gali prarasti mokslinį naratyvą, grindžiamą atsakingo vartojimo sąvokos daugiadimensinėmis prasmėmis. Tikslinga siaurinti mokslinio intereso raiškos lauką ir fokusuoti dėmesį į tam tikras atsakingo vartojimo apraiškas. Susiejus atsakingą vartojimą su maisto produktų vartojimu, buvo nustatyta, kad pravartu tirti asmenines vartotojų intencijas renkantis maisto produktus bei vartotojų nuostatas darnaus vystymosi atžvilgiu, siejant tai su atsakingu maisto vartojimu.
2. Atlikus empirinį tyrimą, buvo nustatyta, kad Lietuvos akademinis jaunimas maisto produktus renkasi visų pirma įvertinant maisto produkto kainą. Atsižvelgiama ir į produktų sudėtį, tačiau rečiau. Kriterijai, kuriais apibūdinamas atsakingas maisto vartojimas jį besirenkant tiriamiesiems, yra dar mažai svarbūs. Taip pat buvo nustatyta, kad vartotojai suvokia darnaus vystymosi svarbą, atsakingo maisto vartojimo kontekste tai siejama su maisto atliekų rūšiavimu bei gyvenimo būdo kaita siekiant mažinti išmetamų maisto produktų kiekį.

Literatūra

1. Aschemann-Witzel, J., De Hooge, I., Amani, P., Bech-Larsen, T., & Oostindjer, M. (2015). Consumer-Related Food Waste: Causes and Potential for Action. *Sustainability*, 2015, 7, 6457–6477. <https://doi.org/10.3390/su7066457>
2. Azapagic, A., Stamford, L., Youds, L., & Barteczko-Hibbert, C. (2016). Towards sustainable production and consumption: a novel decision-support framework integrating economic, environmental and social sustainability (DESIREs). *Computers & Chemical Engineering*, 91, 93–103.
3. Azzurra, A., Massimiliano, A., & Angela, M. (2019). *Measuring sustainable food consumption: A case study on organic food. Sustainable production and consumption*, 17, 95–107.
4. Bradley, P. (2019). Integrating sustainable development into economics curriculum: A case study analysis and sector wide survey of barriers. *Journal of Cleaner Production*, 209, 333–352.
5. Chauhan, V., Sagar, M. (2021). Consumer confusion: A systematic review and research directions. *J. Consum. Mark.*, 38, 445–456.
6. Environment. (2022.). *EU strategy for sustainable and circular textiles*. https://environment.ec.europa.eu/publications/textiles-strategy_en
7. EUR-Lex. (2020). *Communication from the commission to the european parliament, the council, the european economic and social committee and the committee of the regions a new circular economy action plan for a cleaner and more competitive Europe*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1583933814386&uri=COM:2020:98:FIN>
8. European Commission. (2023). *Directive of the European Parliament and of the Council amending Directive 2008/98/EC on waste*. https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:1fefebb0-1b4e-11ee-806b-01aa75ed71a1.0001.02/DOC_5&format=PDF
9. European Commission. (2020). *Consumer rights directive*. https://commission.europa.eu/law/law-topic/consumer-protection-law/consumer-contract-law/consumer-rights-directive_en
10. European Commission. (2022). *Circular Economy: Commission proposes new consumer rights*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_2098

11. European Commission. (2024). *The European Green Deal*. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en
12. Feldmann, C., & Hamm, U. (2015). Consumers' perceptions and preferences for local food: a review. *Food Qual. Pref.*, 40, 152–164. doi: 10.1016/j.foodqual.2014.09.014
13. Figueroa-García, E. C., García-Machado, J. J., & Pérez-Bustamante Yábar, D. C. (2018). *Modeling the Social Factors That Determine Sustainable Consumption Behavior in the Community of Madrid*. *Sustainability*, 10 (8), 2811. <https://doi.org/10.3390/su10082811>
14. Fischer, M., Foord, D., Frecè, J., Hillebrand, K., Kissling-Näf, I., Meili, R., Peskova, M., Risi, D., Schmidpeter, R., & Stucki, T. (2023). Sustainable Consumption. In *Sustainable Business*, Springer Briefs in Business, Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-25397-3_7
15. Food and Agriculture Organization of the United Nations [FAO]. (2019). *The State of Food and Agriculture 2019. Moving forward on food loss and waste reduction*. Rome.
16. Flaherty, S. J., McCarthy, M., Collins, A., & McAuliffe, F. (2018). Can existing mobile apps support healthier food purchasing behaviour? Content analysis of nutrition content, behaviour change theory and user quality integration. *Public Health Nutr.*, 21, 288–298.
17. Flex, A. (2023). *The Scale of Food Waste in Europe 2023*. <https://www.statista.com/chart/31072/food-wasted-per-capita-in-european-countries/>
18. Furchheim, P., Martin, C., Morhart, F. (2020). Being green in a materialistic world: Consequences for subjective well-being. *Psychol. Mark.*, 37, 114–130.
19. Geiger, S. M., Fischer, D.; Schrader, U. (2018). Measuring what matters in sustainable consumption: An integrative framework for the selection of relevant behaviors. *Sustain Dev.* 2018, 26, 18–33.
20. Genova, C., Allegretti, V. (2024). *Sustainable Food Consumption: Social Representations of Definitions, Drivers, and Obstacles*. *Sustainability*, 16 (4), 1415. <https://doi.org/10.3390/su16041415>
21. Gisslevik, E. (2018). *Education for sustainable food consumption in home and consumer studies*.
22. Global Footprint Network. (2024). *Country Trends*. <https://data.footprintnetwork.org/#/countryTrends?cn=2002&type=earth>
23. Guillaumie, L., Lydi-Anne Vézina-Im, Olivier Boiral, Prescott, J., Bergeron, A., & Yuriev, A. (2023). Promoting local food products for sustainability: Developing a taxonomy of best practices. *Sustainable Development*. <https://doi.org/10.1002/sd.2697>
24. Harmayani, E., Arsanti Lestari, L. Mardika Sari, P., & Murdijati Gardjito. (2017). *Local Food Diversification and Its (Sustainability) Challenges*, 119–149. <https://doi.org/10.1002/9781119072737.ch6>
25. Hurst, M., Dittmar, H., Bond, R., Kasser, T. (2013). The relationship between materialistic values and environmental attitudes and behaviors: A meta-analysis. *J. Environ. Psychol.*, 36, 257–269.
26. Liu, Y., Qu, Y., Lei, Z., & Han, J. (2017). Understanding the evolution of sustainable consumption research. *Sustainable Development*, 25 (5), 414–430. <https://doi.org/10.1002/sd.1671>
27. Markauskaitė, R., Rütelionė, A. (2022). Causes of Consumer Materialistic and Green Value Conflict: A Systematic Literature Review. *Sustainability*, 14 (9), 5021. <https://doi.org/10.3390/su14095021>
28. Matharu, M., Jain, R., & Kamboj, S. (2021). Understanding the impact of lifestyle on sustainable consumption behavior: a sharing economy perspective. *Management of Environmental Quality*, 32 (1), 20–40. <https://doi.org/10.1108/MEQ-02-2020-0036>
29. Pocol, C. B., Marinescu, V., Amuza, A., Cadar, R. L., & Rodideal, A. A. (2020). Sustainable vs. Unsustainable Food Consumption Behaviour: A Study among Students from Romania, Bulgaria and Moldova. *Sustainability*, 12 (11), 4699.
30. Reganold, J. P., & Wachter, J. M. (2016). Organic Agriculture in the Twenty-First Century. *Nature Plants*, 2 (2), 15221.
31. Reisch, L., Eberle, U., & Lorek, S. (2013). Sustainable food consumption: an overview of contemporary issues and policies. *Sustainability: Science, Practice and Policy*, 9 (2), 7–25. <https://doi.org/10.1080/15487733.2013.11908111>
32. Statista. *The Scale of Food Waste in Europe (2023)*. <https://www.statista.com/chart/31072/food-wasted-per-capita-in-european-countries/>
33. Stenmarck, Å., Jensen, C., Quested, T., Moates, G., Buksti, M., Cseh, B., ... & Östergren, K. (2016). Estimates of European food waste levels. *IVL Swedish Environmental Research Institute*.
34. The Sustainable Development Goals Report Special edition. (n.d.). <https://unstats.un.org/sdgs/report/2023/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2023.pdf>
35. United Nations environment programme. (2024). *Sustainable consumption and production policies*. *UNEP - UN Environment Programme*. <https://www.unep.org/explore-topics/resource-efficiency/what-we-do/sustainable-consumption-and-production-policies>
36. United Nations. (2023). *The 17 goals*. Retrieved March 04, 2024. <https://sdgs.un.org/goals>
37. United Nations. (2023). *History*. <https://sdgs.un.org/goals#history>
38. United Nations. (2023). *The Sustainable Development Goals Report 2023*. <https://unstats.un.org/sdgs/report/2023/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2023.pdf>
39. Wang, C., Ghadimi, P., Lim, M. K., & Tseng, M. L. (2019). A literature review of sustainable consumption and production: A comparative analysis in developed and developing economies. *Journal of cleaner production*, 206, 741–754.
40. Wu, D. W.-L., DiGiacomo, A., Kingstone, A. A. (2013). Sustainable building promotes pro-environmental behavior: An observational study on food disposal. *PLoS ONE*, 8, e53856.

RESPONSIBLE CONSUMPTION AMONG LITHUANIAN ACADEMIC YOUTHS IN THE CASE OF FOOD PRODUCT CONSUMPTION

Summary

Sustainable development has been researched for more than a decade. Sustainable development is inseparable from humanity's responsibility and awareness. Responsible consumption is one of the most sensitive areas in achieving sustainable development goals, especially the responsible consumption of food products. It should be noted that while one part of humanity faces the problem of food waste, another part of humanity is experiencing hunger (Report on Implementation of Sustainable Development Goals, 2023). Statistics show that large amounts of food are simply wasted. This article aims to develop the scientific discourse of responsible consumption in Lithuania, realising the importance and necessity of responsible consumption in the context of climate change and sustainable development goals. In this article, responsible food consumption is treated as the consumption of food products that reduces environmental problems (pollution, water consumption, etc.), reducing food waste. This is the kind of consumption that reduces costs, is associated with social responsibility, and supports sustainable agriculture.

The article aims to investigate the attitude of Lithuanian academic youths towards responsible consumption of food products. The empirical research method and quantitative research were used, employing an e-survey method. During the research, 477 respondents were interviewed. The obtained research data show that it is possible to notice positive shifts in social and personal life associated with the responsible consumption of food products. They include growing awareness and disposition to sort food waste responsibly, changing personal lifestyle to waste less food, and throwing less of it away. However, the price of food products remains an essential condition for choosing food, and the constructs of responsible food consumption, such as environmental friendliness, support of local farmers, recyclable packaging, and attention to the conditions of workers working in agriculture and food production, are insufficient. Further research on responsible food consumption should also include the issues of responsible food consumption and public health and economy in household food waste reduction, which is not analysed in detail in this article.

Keywords: sustainable development, responsible consumption, Lithuanian academic youth

Informacija apie autorius

dr. Rasa Bartkutė. Kauno kolegijos Verslo fakulteto Komunikacijos katedros docentė. Mokslinių tyrimų kryptys: darnus vystymasis, darnus vartojimas.
El. pašto adresas: rasa.bartkute@go.kauko.lt

Vitalija Skėruvienė. Kauno kolegijos Verslo fakulteto Vadybos ir teisės katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: darnus vystymasis, teisinai darnaus vystymosi aspektai.
El. pašto adresas: vitalija.skeruviene@go.kauko.lt

Aušra Arminienė. Kauno kolegijos Verslo fakulteto Vadybos ir teisės katedros vedėja, lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: darnus vystymasis, žmoniškųjų išteklių valdymas.
El. pašto adresas: ausra.arminiene@go.kauko.lt

dr. Valdemaras Makutėnas. Kauno kolegijos Verslo fakulteto vadybos ir teisės katedros docentas. Mokslinių tyrimų kryptys: ekonomika, ekonominiai darnaus vystymosi aspektai.
El. pašto adresas: valdemaras.makutenas@go.kauko.lt